Глава 2
РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ВПРОДОВЖ ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ: НОВІ ЦІЛІ ТА ЗАСАДИ

ІЗАРОВА Ірина[1]

1. Вступ

Доступ до правосуддя є невід'ємним елементом верховенства права й демократичної правової держави[2]. Забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх визначено у цілях сталого розвитку[3], що пояснює підвищення інтересу до вивчення ефективних шляхів його досягнення, зокрема, із досвіду провідних держав світу.

Виходячи з наведеного, для держав, що вибороли свою незалежність не так давно, серед яких і Україна, особливої актуальності набувають розбудова ефективної системи правосуддя та її трансформація в умовах прагнення до сталого розвитку. Тридцятиріччя незалежності нашої країни — це гарна нагода для переосмислення проміжних результатів і досягнень, пошуку шляхів подальшого розвитку з урахуванням геополітичної ситуації й загальносвітових тенденцій.

---

[1] *Докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, співкерівниця спільного українсько-литовського проєкту «Посилення альтернативного вирішення спорів в Україні та Литві: пошук рішення для транскордонних спорів» (2020—2021); співкерівниця спільного українсько-австрійського науково-дослідного проєкту «На шляху до сталого правосуддя в умовах сучасних викликів: пошук найкращих шляхів вирішення цивільних та господарських спорів і посилення співпраці між Україною та Австрією» (2021—2022).*

[2] Eliasson J. The Role of the UN in Promoting the Rule of Law: Challenges and New Approaches United Nations : UN Chronicle. URL: https://www.un.org/en/chronicle/article/role-un-promoting-rule-law-challenges-and-new-approaches (Last accessed: 21.09.2021).

[3] 17 Goals of Sustainable Development. Goal 16 // United Nations. Department of Economic and Social Affairs. URL: https://sdgs.un.org/goals/goal16 (Last accessed: 21.09.2021). Див. також: Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 верес. 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України*. 2019. № 79. Ст. 2712.

Україна є однією з держав — засновниць Організації Об'єднаних Націй (ООН)[1], і українська влада підтримує Цілі сталого розвитку ООН[2]. Крім того, Україна є однією з найбільших країн Європи за територією та кількістю населення[3]. Водночас у звіті Світового банку, у якому порівнюється регулювання підприємницької діяльності, наша країна посідає 64 місце із 190 з точки зору простоти ведення бізнесу[4]. За даними Freedom House у звіті «Свобода у світі», Україні надано статус «частково вільної» (*partly free status*) через дуже низькі показники верховенства права (6/16), незалежності судової влади (1/4), а також через низький рівень захисту від незаконного застосування фізичної сили і свободи від війни і повстань (1/4)[5].

Звісно, усе це знаходиться в полі зору фаівців. Так, із метою активізації наукових досліджень й обміну найкращими практиками європейських держав автор спільно з науковцями Київського національного університету імені Тараса Шевченка і Вільнюського університету бере участь у реалізації українсько-литовського проєкту «Посилення альтернативного вирішення спорів в Україні та Литві: пошук рішення для транскордонних спорів», а з партнерами з Університету Донау-Кремс й Університету Зальцбургу — українсько-австрійського науково-дослідного проєкту на 2021–2022 рр. «На шляху до сталого правосуддя в умовах сучасних викликів: пошук найкращих шляхів вирішення цивільних та господарських спорів і посилення співпраці між Україною та Австрією».

---

1 Member States // United Nations. URL: https://www.un.org/en/member-states/ (Last accessed: 21.09.2021).

2 Див.: Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року.

3 За даними Євростату (Eurostat), чисельність населення України складала 42,6 млн осіб станом на 2016 р. та 41,48 млн осіб на 01.04.2021. Див.: Statistics on European Neighbourhood Policy Countries: East. 2018 ed. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 126 p. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9033104/KS-02-18-351-EN-N.pdf/d7ef566c-ba67-4bf4-9b68-5adda18043c3 (Last accessed: 21.09.2021); Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 21.09.2021). За даними Державної служби статистики України, станом на червень 2021 р. чисельність населення України становила 41,31 млн осіб. Див.: Чисельність населення (за оцінкою) на 1 липня 2021 року та середня чисельність у січні-червні 2021 року // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/kn/arh_kn2021_u.html (дата звернення: 21.09.2021).

4 Doing Business, 2020 : Comparing Business, Regulation in 190 Economies / World Bank Group. 17th ed. NW, Washington : World Bank, 2020. 136 p. URL: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf (Last accessed: 21.09.2021).

5 Ukraine, 2021 // Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2021 (Last accessed: 21.09.2021).

Окремі результати реалізації обох зазначених вище проєктів опубліковано в цій монографії[1], як і в інших спільно підготовлених роботах[2].

У цій главі будуть узагальнені досягнення реформ цивільного процесуального права, що були провадилися упродовж періоду незалежності України, а також охарактеризовані нові підходи до визначення мети й окремих принципів сучасного цивільного процесу, зокрема, принципу співробітництва суду і сторін у цивільному судочинстві. Визначальними у даному контексті є підтримка ідеї сталого розвитку й необхідність досягнення цілей сталого розвитку, насамперед забезпечення доступу до правосуддя для всіх, мирних і ефективних інституцій на всіх рівнях[3].

2. На шляху до однакових підходів у цивільному процесуальному праві європейських країн: єдині Модельні правила європейського цивільного судочинства як дороговказ для майбутніх реформ національного законодавства[4]

За останнє століття значно активізувалися суспільно-економічні відносини між населенням різних країн. Природне бажання людей до спілкування і співробітництва в сучасному світі забезпечується за допомогою розвиненої транспортної системи, інформаційних і комунікаційних технологій. Відповідно до суспільних потреб трансформуються системи правосуддя провідних держав світу, зокрема, тих, що є членами Європейського Союзу, з метою забезпечення рівного доступу до правосуддя для всіх. Водночас змінюються світоглядне значення й основні підходи до сутності судового й позасудового врегулювання спорів, загальні засади здійснення судочинства.

---

1 Див. глави 3, 4 та 5 цього видання.

2 Поширення литовського досвіду альтернативного вирішення спорів в Україні : зб. наук. пр. учасників міжнар. семінару (Київ, 22 жовтня 2020 р.) / за заг. ред.: І. Ізарова, В. Некрошюс. Київ : Дакор, 2020. 142 с.; Nekrošius V., Vėbraitė V., Izarova I., Prytyka Y. Legal, Social and Cultural Prerequisites for the Development of ADR Forms in Lithuania and Ukraine. Teise. 2020. Vol. 116. P. 8–23. DOI: 10.15388/Teise.2020.116.1; Ізарова І., Бошайнен-Дуурсма Г.-К. Наказне провадження в Австрії та Україні: порівняльне дослідження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2019. № 2 (109). С. 23—32.

3 17 Goals of Sustainable Development. Goal 16.

4 Під час підготовки цієї частини глави було використано матеріали публікації: Ізарова І. О. Теоретичні засади цивільного процесу ЄС: монографія. Київ : Дакор, 2015. 336 с.

У повоєнні часи людство замислилося над утворенням дієвих міжнародних організацій та регіональних союзів, які мали б стати на заваді свавіллю заради утвердження загальнолюдських цінностей і верховенства права, а також сприяли розвитку ефективного економічного співробітництва між розвиненими державами. Саме ці міждержавні об'єднання — Рада Європи й Європейський Союз — відіграють важливу роль в утвердженні загальноєвропейських цінностей верховенства права і права на судовий захист.

Запровадження унікальної системи захисту прав людини у країнах, що ратифікували Конвенцію про захист прав і основоположних свобод (Європейська конвенція) [1], зумовило зміну тенденцій розвитку права. У цій Конвенції проголошено єдині основоположні засади верховенства права, права особи на судовий захист, які є невід'ємними елементами європейських стандартів правосуддя й об'єднують усі держави — члени РЄ. Положення Конвенції були реалізовані в цілісній системі міжнародних стандартів цивільного судочинства, що містяться в рішеннях Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ)[2], які є обов'язковими для всіх держав — членів РЄ. Через це посилюються тенденцій до зближення у сфері цивільного процесу європейських країн, що підтримують і впроваджують проголошені Конвенцією цінності.

Водночас варто відзначити, що Україна є членом РЄ, що об'єднує її з країнами, які поділяють єдині європейські цінності верховенства права і права на справедливий судовий розгляд[3]. Надзвичайно важливого значення сьогодні набувають перспективи подальшої інтеграції України до загальноєвропейського правового простору.

Конвенційна система захисту прав, створена Радою Європи завдяки прийняттю Європейської конвенції, справді стала рушійною силою зближення різних правових систем і цивільного процесу у країнах, що її ратифікували. Роль Конвенції у гармонізації цивільного процесу в Європі та світі надзвичайно важлива, оскільки вона об'єднала країни, що сповідують спільні європейські цінності, і стала єдиним фундаментом для забезпечення прав і свобод людини.

---

1 Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : від 04 листоп. 1950 р. (зі змінами та допов., внес. Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.). *Офіційний вісник України*. 2006. № 32. Ст. 2371.

2 Там само.

3 Важливо те, що саме єдність поглядів на визначальні цінності верховенства права і демократії зумовлює можливість участі держави в цій організації, а не її територіальне розташування: значна частина держав — членів РЄ представляють Азію (Азербайджан, Вірменія, Грузія, Кіпр, Туреччина).

Положення Європейської конвенції через п'ятдесят років було розвинено в Хартії основних прав Європейського Союзу 2000 р.[1], яка також має вагоме значення для розвитку єдиного європейського правового простору (A Genuine European Area of Justice), утвердження спільних прагнень Європейського Співтовариства до єдиних стандартів верховенства права і справедливого правосуддя.

Більш того, саме спільні основоположні засади верховенства права, права особи на судовий захист — невід'ємні гарантії європейських стандартів правосуддя, об'єднують усі держави — члени ЄС і країни, які ратифікували Конвенцію, бо відображають спільні ідеї та уявлення про справедливе правосуддя, що забезпечило надійний фундамент для гармонізації їх цивільного процесу. Додамо, що коріння цих основних положень у римському праві.

На підставі положень Конвенції ЄСПЛ було розроблено цілісну систему міжнародних стандартів цивільного судочинства, яких дотримуються країни — члени РЄ, що ратифікували Конвенцію. Це, зокрема, положення, в яких визначаються права особи на доступ до суду, правову допомогу, справедливий і публічний розгляд справ судом тощо.

У чинному цивільному процесуальному законодавстві України відображені ті ідеї й принципи цивільного судочинства, які є традиційними й віддзеркалюють суспільні погляди на справедливе правосуддя, проте вітчизняне цивільне процесуальне законодавство повинно розвиватися відповідно до обраного державою і суспільством вектора європейського розвитку.

Варто підкреслити, що обидві європейські міжнародні організації, Рада Європи і Європейський Союз, підтримують спільні для всіх європейців цінності — верховенство права, демократію і право кожного на судовий захист, але кожна з них відіграє свою роль у становленні цих цінностей у сучасному світі. Утім, Рада Європи об'єднує уряди держав усієї Європи з метою запровадження мінімальних правових стандартів і здійснює нагляд за тим, наскільки країни їх дотримуються[2]. Зокрема, Європейський Союз сприймає європейські цінності як ключовий елемент своїх глибинних політичних та економічних інтеграційних процесів, це ґрунтується на стандартах Ради Європи, закріплених у правових документах і угодах, що приймаються і застосовуються до його держав-членів. Союз у цілому підтримує стандарти РЄ, оскільки всі члени ЄС є державами — членами Ради Європи.

---

1 Хартія основних прав Європейського Союзу : (Ніцца, 07 груд. 2000 р.) // Верховна Рада України : офіц. вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 21.09.2021).

2 Статут Ради Європи : Лондон, 5 трав. 1949 р. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. Ст. 1733.

Водночас потрібно відзначити, що спільний правовий простір активно розбудовується саме в межах ЄС, відтворюючи положення його установчих договорів і віддзеркалюючи спільне прагнення членів до об'єднання.

Тенденції до цілеспрямованого або спеціального зближення права різних країн світу, а особливо держав — членів Європейського Союзу, передусім визначаються бажанням створити надійний і стабільний правовий простір для розвитку суспільства: запровадити єдиний механізм вирішення транскордонних спорів і гармонізувати цивільне процесуальне законодавство держав — членів ЄС, тим самим забезпечуючи подальший прогрес й інтеграцію Європейського Співтовариства.

Об'єднання незалежних європейський держав і створення спільного ринку товарів, послуг, капіталу й робочої сили цілком логічно зумовили необхідність зближення права держав-членів і забезпечення єдиного або принаймні гармонійного правового простору. Особливо це стосувалося системи захисту цивільних прав, зокрема, судової форми такого захисту. В умовах поглиблення економічних та інших взаємовідносин між жителями ЄС, які водночас є громадянами різних держав — його членів, сформувалися суспільні запити щодо забезпечення ефективної системи їх судового захисту.

Варто додати, що зближення права й європейська інтеграція, що супроводжує утворення ЄС, має доволі тривалу історію, поступово еволюціонуючи відповідно до потреб суспільства.

Одним із перших напрямів правової інтеграції і зближення права стала уніфікація правових норм. На ці процеси найбільше вплинула теорія універсалізації права, основи якої було закладено наприкінці XIX ст. Перші Гаазькі конференції 1893–1894 рр. були присвячені питанням запровадження єдиної міжнародної процедури розгляду цивільних позовів[1], у подальшому — судовим нормам сімейного права, шлюбу, розлучення, опіки над неповнолітніми[2]. Це свідчить про важливість забезпечення загальних засад цивільного судочинства.

Також варто відзначити й певну неефективність цих конвенцій у регулюванні відносин, пов'язаних із цивільним процесом.

Сучасні тенденції до зближення й гармонізації цивільного процесу в європейських країнах є відображенням природного і невідворотного прагнення

---

1 Convention du 14 novembre 1896 relative a la Procedure Civile // HCCH. Hague Conference on Private International Law. URL: http://www.hcch.net/upload/conv1896.pdf (Last accessed: 21.09.2021); Convention of 1 March 1954 on civil procedure // Там само. URL: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=33 (Last accessed: 21.09.2021).

2 1905 Civil Procedure Convention // Там само. URL: http://www.hcch.net/index_en.php?act=text.display&tid=16 (Last accessed: 21.09.2021).

людей до мирного співіснування. Особливо помітно вони проявляються в межах таких державних об'єднань, як Рада Європи й Європейський Союз. Так, за допомогою системи конвенційного захисту цивільних прав, через сприйняття і запровадження в національне законодавство країн, що ратифікували Конвенцію, її положень, які реалізуються у практиці ЄСПЛ, відбувається природне зближення правових систем.

Зближення цивільного процесу відбувалося в декілька етапів: на першому найвагомішу роль відігравали уніфікаційні процеси, результатом яких стали численні ухвалені конвенції і дво- й багатосторонні договори у сфері цивільного процесу. На другому етапі важливу роль, принаймні у сфері цивільного процесуального права, відігравали процеси гармонізації правових інститутів.

В основу гармонізації було покладено ідеї про єдність основних засад цивільного процесу, проголошені в проєкті «Approximation of Judiciary Law in the European Union»[1]. Його цілком слушно називають однією з найсистемніших спроб гармонізації цивільного процесу в Європі. Завдяки цій ідеї, а також конкретним заходам, які були передбачені, проєкт можна вважати успішним початком запровадження єдиних підходів здійснення судочинства на європейському просторі й розбудови цивільного процесу ЄС. Важливе значення проєкту зі зближення цивільного процесу підтверджується успішною реалізацією ідей, покладених в його основу, у законодавчих актах ЄС, зокрема, вони стали підґрунтям для запровадження двох

[1] Sustainable Development Goals / United Nations // UN Department of Economic and Social Affairs. URL: https://sdgs.un.org/goals/goal16 (Last accessed: 21.09.2021). Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року; Model European Rules of Civil Procedure (with the International Institute for the Unification of Private Law, UNIDROIT) // ELI. European Law Institute. URL: https://europeanlawinstitute.eu/projects-publications/completed-projects-old/completed-projects-sync/civil-procedure (Last accessed: 21.09.2021); ELI / UNIDROIT Rules — Overview // UNIDROIT. 2020, 14 October. URL: https://www.unidroit.org/cp-eli-unidroit-overview (Last accessed: 21.09.2021); Hazard G. C. Jr. Some Preliminary Observations on the Proposed ELI/UNIDROIT Civil Procedure Project in the Light of the Experience of the ALI/UNIDROIT Project. *Uniform Law Review*. 2014. Vol. 19, Iss. 2. P. 176–178. DOI: 10.1093/ulr/unu010; Kramer X. E. Towards ELI-Unidroit Model Rules of Civil Procedure: Basic Premises and Challenges. *Bay Area Civil Procedure Forum, Hastings (San Francisco) April 19, 2016*. URL: https://ssrn.com/abstract=2828148 (Last accessed: 21.09.2021); His same. Strengthening Civil Justice Cooperation: the Quest for Model Rules and Common Minimum Standards of Civil Procedure in Europe. *Coleção Grandes Temas do Novo CPC. Vol. 13. Cooperação Internacional* / Coords: M. A. Rodrigues, H. Zaneti Jr. Editora Juspodivm, 2019. P. 591–607. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3191570 (Last accessed: 21.09.2021); Sorabji J. The ELI-UNIDROIT Project: An Introduction and an English Perspective. *Civil Procedure and Harmonisation of Law* / Eds.: A. Nylund, M. Strandberg. Cambridge : Intersentia, 2019. P. 35–60; The Future of the European Law of Civil Procedure: Coordination or Harmonisation? / Eds.: F. G. Inchausti, B. Hess. Cambridge: Intersentia, 2020. 292 p.

перших загальноєвропейських процедур із розгляду й вирішення цивільних і комерційних спорів транскордонного характеру, забезпечили створення спільного правового простору в державах — членах ЄС і розбудову цивільного процесу ЄС, що й зумовлює наш інтерес.

Вихідними ідеями теорії єдності цивільного процесу, яка передбачала створення єдиного кодексу цивільного процесу в Європі, стали такі три чинники, що справили гармонізувальний вплив на цивільний процес держав — членів РЄ і ЄС:

1) Європейська конвенція 1950 р., яка закріпила єдині засади здійснення правосуддя;
2) Брюссельська конвенція 1968 р., за допомогою якої було визначено основні положення юрисдикції та виконання судових рішень, забезпечено рух судових рішень у державах, що її ратифікували;
3) рішення ЄСПЛ, які підкреслили статус наднаціонального законодавства ЄС та забезпечили єдину систему принципів цивільного процесу в державах — членах РЄ.

Варто відмітити, що під час гармонізації цивільного процесу не відбувається імплементації європейських процедур до національного процесуального законодавства держав — членів ЄС. З огляду на це задля віднайдення і запровадження ефективного механізму захисту громадян різних держав — членів ЄС варто було розпочати новий процес, а саме створення єдиного законодавства, за яким усі вони, беручи участь у цивільних процесуальних відносинах, почувалися б громадянами однієї країни — ЄС.

Оскільки гармонізація є процесом, що охоплює ряд послідовних взаємопов'язаних дій, варто виокремити декілька етапів її провення. Під час визначення цих етапів потрібно ще раз наголосити, що питання про гармонізацію цивільного процесу постало лише через необхідність вирішити конкретну проблему, як-от участі жителів ЄС — громадян різних держав-членів у цивільному процесі. Вказане окреслює сферу дії й межі гармонізації — ці процеси спрямовані на врегулювання цивільних процесуальних відносин транскордонного характеру. Реформування національного процесуального законодавства має відбуватися з урахуванням вимог про забезпечення спільного правового простору, тобто узгодження й ефективної взаємодії національного і наднаціонального механізмів захисту прав жителів ЄС.

Основним підґрунтям виникнення та розвитку ідеї єдиного кодексу цивільного судочинства стала ст. 6 Європейської конвенції, яка проголошує право кожної особи на судовий захист і була ратифікована усіма державами-членами, а її дія поширюється також на держави з доволі різними процесуальними системами судового захисту цивільних прав. Незважаючи на це, навіть у

межах ЄС, до складу якого на час укладення Маастрихтського договору входило дванадцять держав-членів, реалізувати цю ідею було доволі непросто.

Вимоги ст. 6 Європейської конвенції М. Сторм вважав такими, що відображають загальні традиційні європейські погляди на справедливе правосуддя в цивільних справах[1].

Спершу, відповідно до висловленої ідеї, за проєктом готувався єдиний модельний кодекс цивільного судочинства держав — членів ЄС. Проте, як зазначено у зверненні до читача, часу, відведеного на роботу комісії, було недостатньо; з огляду на це вирішено підготувати низку пропозицій, які надалі стали б основою для зближення правил у різних сферах судового права. У вступній частині Звіту також підкреслювалася нагальна необхідність зближення європейського процесуального права (the approximation of European procedural law) і викладено основні шляхи досягнення цієї мети.

Спроба підготовки й реалізації регіональних принципів цивільного процесу вже відома сучасній науковій спільноті. Принципи транскордонного цивільного процесу стали одним із перших успішних проєктів із підготовки правил цивільного процесу, своєрідною відповіддю на глобалізацію й утвердження загальносвітових тенденцій до зближення правових систем, спрямовані на забезпечення подальшого поглиблення економічних відносин у всьому світі.

Нині ці Принципи стали фундаментом для підготовки сучасних регіональних правил цивільного судочинства в Європі. Об'єднання європейських держав — основна передумова для зближення й гармонізації законодавства. Зокрема, з утворенням ЄС значно активізувався перебіг гармонізації цивільного процесу держав-членів, що пояснюється потребою у створенні ефективного механізму правосуддя в цивільних справах на спільному європейському просторі з метою забезпечення спільного ринку.

Відзначимо, що науковці усього світу докладають спільних зусиль до прискорення процесу загальносвітового зближення процесуальних систем. Зокрема, надзвичайно важливе значення для розвитку науки цивільного процесуального права має проєкт Принципів транскордонного цивільного процесу, який отримав назву The ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure 2004 р. (далі — Принципи або Принципи ALI / UNIDROIT)[2] і став ре-

---

1 Storme M. Uniform Procedure Rules in Europe. Unity of Civil Procedural Law, Nat. Divergencies. Lublin, 1994. 306 p.

2 ALI / UNIDROIT Principles of Transnational Civil Procedure // UNIDROIT. URL: https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/ali-unidroit-principles (Last accessed: 21.09.2021).

зультатом спільних зусиль Американського інституту права[1] й Міжнародного інституту уніфікації приватного права[2].

Успіх цього проєкту став очевидним напередодні десятиліття його підготовки — саме Принципи ALI / UNIDROIT було визначено відправною точкою для наступного проєкту, який нині є найважливішим сучасним проєктом у сфері гармонізації цивільного процесу. Запроваджений 2013 р. проєкт підготовки єдиних Європейських правил цивільного судочинства[3] є логічним продовженням і розвитком Принципів ALI / UNIDROIT, першою спробою підготовки регіональних правил цивільного судочинства.

Після завершення спільного проєкту з підготовки Принципів транскордонного цивільного процесу у планах UNIDROIT було проведення подальшої роботи у цьому напрямі. Зокрема, вирішено зосередитися на регіональному рівні й адаптувати Принципи до особливостей конкретних правових систем. Із цією метою у Робочій програмі UNIDROIT одним з напрямів законодавчої активності було передбачено розробку регіональних правил[4].

Проєкт із підготовки Модельних правил європейського цивільного процесу розпочато в рамках співробітництва з новоствореним Європейським інститутом права (The European Law Institute, далі — ELI)[5]. Цей Інститут засновано у 2011 р. як повністю незалежну організацію, покликану сприяти покращенню якості європейського права в найширшому розумінні. Метою ELI стало ініціювання проведення наукових досліджень для розробки рекомендацій і надання практичної допомоги у сфері європейського правового розвитку. У Маніфесті і статуті Інституту визначено, що його діяльність спрямована на вивчення і стимулювання європейського правового розвитку в глобальному контексті, розвитку права Європейського Союзу й Ради Європи.

Започаткований 2013 р. проєкт «From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure» («Від Транснаціональних принципів до Європейських

---

1 Там само.

2 Там само.

3 From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure: Evidence, Provisional Measures and Service of Documents (7 September 2017) // ELI. European Law Institute. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/about-eli/bodies/membership/default-title/transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/ (Last accessed: 21.09.2021).

4 Transnational civil procedure — formulation of regional rules // ELI. European Law Institute. URL: https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules/eli-unidroit-european-rules (Last accessed: 21.09.2021).

5 ELI. European Law Institute. URL: http://www.europeanlawinstitute.eu/about-eli/ (Last accessed: 21.09.2021).

правил цивільного судочинства»)[1] ознаменував новий етап розвитку цивільного процесуального права в Європі.

Теоретичною основою Правил було визнано Принципи ALI / UNIDROIT, Європейську конвенцію і Хартію фундаментальних прав ЄС, загальні традиції європейських країн, проєкт М. Сторма, французький Цивільний процесуальний кодекс та інші кодекси, рішення Суду ЄС та ЄСПЛ, директиви й регламенти ЄС, що забезпечило їх вплив на всі держави, які входять до ЄС і РЄ, а отже, належать до європейської цивілізації. Таким чином, поліцивілізаційна парадигма сучасного світу, відповідно до якої основною об'єднувальною ознакою є підтримання визначальних культурних цінностей спільноти, забезпечила подальше зближення права ЄС, утвердження загальних традицій європейських країн.

Головним завданням Правил стало утвердження єдиних засад здійснення судочинства, оскільки вони, як зазначають автори проєкту, дозволяють уникнути фрагментарних і безсистемних змін європейського цивільного процесуального права і є першою спробою розвитку регіональних проєктів з урахуванням особливостей регіональних правових культур і правил[2]. Водночас потрібно звернути увагу на те, що регіональність як ключова ознака учасників такого об'єднання, не характеризує їх територіально: серед держав — членів РЄ є країни, які не розташовані на європейському континенті.

Підготовка вказаних Правил ще раз підтверджує зміну суспільної парадигми й основних традиційних підходів до формування нової сучасної концепції цивільного процесу, що відбулася упродовж останніх десятиліть в європейських країнах. Істотна вага і вплив Принципів транскордонного цивільного процесу на розвиток цивільного процесуального права в європейських країнах, успішна реалізація ідей М. Сторма і становлення системи цивільного процесу ЄС забезпечили загальний успіх гармонізаційних процесів в Євросоюзі. До того ж надзвичайно важливого значення набуває питання сфери застосування регіональних правил цивільного судочинства, а дискусії про необхідність поширення цивільного процесу ЄС на внутрішні спори переходять у нову площину.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною й ЄС зумовлює виникнення відповідних взаємних зобов'язань, належне виконання яких може привести до бажаного вступу України до ЄС. Оскільки цьому вступу передує проведення

---

1 From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure.

2 Initial report on the ELI-UNIDROIT 1st Exploratory Workshop (18-19 October 2013, Vienna) // ELI. European Law Institute. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/ELI-UNIDROIT_Workshop_initial_report.pdf (Last accessed: 21.09.2021).

комплексного реформування із дотриманням стандартів ЄС, вирішального значення набуває гармонізація цивільного процесу як універсальної форми судового захисту цивільних прав.

Гармонізація цивільного процесу має здійснюватися поступово, системно й комплексно, з урахуванням вектора розвитку України, оскільки партикулярні зміни національного законодавства не дадуть бажаного результату — створення стабільної й ефективної системи цивільного правосуддя, яка відповідала б вимогам установчих договорів ЄС. Вона є необхідною передумовою для подальшої адаптації законодавства Євросоюзу у разі набуття Україною членства в ЄС. До цього часу упродовж періоду набуття Україною членства в ЄС гармонізація законодавства стане тим необхідним підґрунтям, що забезпечить реальні перспективи євроінтеграційних прагнень і міцнішу співпрацю й взаємодію між нашими державами.

3. Нова мета і принципи цивільного судочинства в цивільному судочинстві України: забезпечення справжнього доступу до правосуддя для всіх

Розвиток науки цивільного процесуального права в останні десятиліття перебуває під впливом тенденцій до зближення правових систем, зокрема, міжнародних наукових проєктів, результатами яких є узагальнення найкращих світових практик, запровадження в національне законодавство не традиційних, але ефективних інститутів, що сприяє удосконаленню системи правосуддя (колективні позови).

Модельні правила європейського цивільного процесу, схвалені у 2020 р. ELI та ALI / UNIDROIT (далі — Правила)[1], увібрали в себе останні найкращі досягнення правової науки, що зумовлює величезний інтерес до їх змісту і запропонованих підходів.

Зокрема, на наше переконання, одними з найвагоміших досягнень є трансформація мети цивільного судочинства, а саме формулювання цілі й результатів, яких прагнуть домогтися в ході розгляду справи її учасники; а також загальних засади цивільного судочинства, тобто шляхів досягнення цієї мети.

[1] ELI-Unidroit Model European Rules of Civil Procedure // UNIDROIT. International Institute for the Unification of Private Law. URL: https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules (Last accessed: 21.09.2021).

Як зазначено в преамбулі до Правил[1], розвиток різноманітних видів альтернативного врегулювання спорів став загальною рисою цивільного судочинства в усіх європейських країнах, він, зокрема, забезпечує можливість суду брати активну участь у процесі, який прагне допомогти сторонам досягти консенсусу у вирішенні їх спору. Інноваційним у зазначених Правилах є те, що детально виписані обов'язки сторін стосовно вжиття заходів для врегулювання спору до початку розгляду справи по суті, взаємний обмін інформацією щодо доказів, заохочення врегулювання спору частково тощо[2].

Відповідні положення відображені в тексті всіх Правил, зокрема, у положеннях першого правила щодо сфери їх дії: вони застосовуються до врегулювання внутрішніх і транскордонних спорів у цивільних і господарських справах незалежно від суду[3].

Варто відмітити, що ідея поєднання альтернативного врегулювання спорів і цивільного судочинства не нова, окремі елементи такого підходу вже запроваджені в багатьох нормативних актах різних країн світу[4], зокрема й в України. Водночас провідний європейський досвід свідчить про подальший розвиток альтернативного врегулювання спору та його імплементацію в цивільне судочинство з метою забезпечення ефективнішого захисту прав, а також рівного доступу до правосуддя для всіх.

Крім того, у преамбулі до Правил зазначено, що розвиток різноманітних способів альтернативного врегулювання спорів, зокрема, врегулювання шляхом укладання угоди поза судом, стало загальною рисою цивільного правосуддя в усіх європейських країнах, можливо, воно навіть є панівною процесуальною політикою Європейського Союзу упродовж останніх десятиліть. З огляду на це основоположним принципом Правил було визнано принцип, що наділяє представників і суддів обов'язком заохочувати сторони, на підставі їх достатньої поінформованості у відповідних справах, використовувати позасудові способи альтернативного врегулювання спорів. Правила також передбачають судове врегулювання, у якому роль суду не обмежується

---

1 Наразі переклад зазначених Правил українською мовою здійснюється під керівництвом автора цієї глави і буде опублікований 2022 р. Серія семінарів, присвячених обговоренню особливостей перекладу термінології та застосованих підходів, за участі членів робочих груп обох інститутів заплановані для проведення упродовж 2021 р.

2 Узелац А. На шляху до Європейських правил цивільного процесу: переосмислення процесуальних обов'язків / пер. і ред.: І. О. Ізарова, А.С. Ковтун, Т.М. Вахонєва. *Вісник Київського національного університетуімені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. Вип. 106. С. 23–32.

3 Переклад Модельних правил європейського цивільного процесу українською мовою здійснюється під керівництвом автора глави, Ірини Ізарової.

4 Code Civil du Québec : chapitre CCQ-1991. Les Publications du Québe, 2021. 515 s. URL: http://legisquebec.gouv.qc.ca/fr/ShowDoc/cs/CCQ-1991 (Dernier accès : 21.09.2021).

ухваленням рішення, що надає сили досягнутій сторонами домовленості, а також дозволяє суду брати активну участь у процесі, щоб допомогти сторонам досягти консенсусного вирішення їх спору. Такий подвійний шлях до врегулювання забезпечує компроміс між різними історичними європейськими традиціями щодо природи судового розгляду, тобто між ролями активного чи пасивного судді (преамбула Правил, п. 40).

Новаційним у Правилах є детальна розробка обов'язку, покладеного на сторони щодо вжиття заходів для подальшого врегулювання спору ще до відкриття провадження у справі шляхом взаємного надання інформації стосовно спору, що, до речі, базується на досвіді, наприклад, Великої Британії та Франції. Водночас робиться спроба заохотити сторони врегулювати частину їх спору, навіть за участі суду, якщо намагання повністю вирішити спір не дають результату (преамбула Правил, п. 41).

У процесі розробки Правил про мирові угоди було розглянуто питання, чи може суд привести до виконання мирову угоду, що суперечила закону. Це особливо актуально з урахуванням практики Суду Європейського Союзу, що стосується питання про обов'язки суду *ex officio* дотримуватися імперативних норм права ЄС (преамбула Правил, п. 42).

Аналіз Правил доцільно розпочати з характеристики їх структури, а також визначення мети і сфери їх застосування[1].

Правила поділено на частини (Part) і розділи (Section), які містять конкретні правила; у більшості розділів також виокремлено структурно підрозділи (наприклад, розділ 2 першої частини «Принципи» (Principles) поділено на підрозділи від A до G). Ці та інші частини містять конкретні правила (Rule), які, у свою чергу, поділено на параграфи (наприклад, правило 1 «Сфера дії» поділено на три параграфи, другий з яких містить шість пунктів: від пункту (a) до пункту (f)).

Отже, за своєю структурою Правила містять такі частини. Перша частина охоплює загальні положення, зокрема, розділи про сферу їх дії (розділ 1), принципи (розділ 2) і провадження (Proceedings) (розділ 3). Саме у цій частині викладено положення щодо дії Правил, зокрема, й про їх поширення на внутрішні (domestic) і транскордонні (cross-border) цивільні й комерційні спори. Останні визначаються на підставі загальновизнаних у всій Європі критеріїв (див. Правило 1 та пояснення до нього).

---

[1] Ізарова І. Модельні правила європейського цивільного процесу ELI-UNIDROIT. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2021. № 2 (117). С. 24–29. DOI: 10.17721/1728-2195/2021/2.117-5.

Кілька частин Правил містять окремі розділи щодо транскордонних питань (зокрема, у частинах 2, 6, 7, 10—11 йдеться про транскордонні справи (cross-border cases), які частіше зустрічаються в регламентах ЄС[1], або транскордонні питання (cross-border issues), що охоплюють відносини, які виникають у межах Європейського Союзу й поза його межами)[2].

Варто зазначити, що Правила застосовують до врегулювання внутрішніх і транскордонних спорів незалежно від виду суду («These Rules apply to the resolution of domestic and cross-border disputes in civil and commercial matters whatever the nature of the court»). Визначення мети Правил як урегулювання спорів має еволюційне значення для подальшого розвитку цивільного судочинства, оскільки доволі традиційно його основне завдання полягало в розгляді і вирішенні справ із метою захисту прав. Ідея поєднання врегулювання спорів і цивільного судочинства не нова, окремі елементи такого підходу вже запроваджено в багатьох нормативних актах різних країн світу, зокрема і в Україні (див. інститут врегулювання спору за участі судді, що передбачено положеннями ЦПК України). Водночас провідний європейський досвід свідчить про подальший розвиток урегулювання спору і його імплементацію в цивільне судочинство задля забезпечення ефективнішого захисту прав, а також рівного доступу правосуддя для всіх.

Розділ 2 першої частини «Принципи» (Principles) поділено на такі підрозділи: A — принцип співробітництва (Cooperation)[3], B — принцип пропорційності (Proportionality), C — принцип примирення (Settlement), D — право бути почутим (Right to be heard), E — представництво і допомога (Representation and

---

1 Regulation (EC) No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure. *OJ*. 2006. L 399. P. 1–32. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1896 (дата звернення: 21.09.2021). Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. *OJ*. 2007. L 199. P. 1–22. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32007R0861 (дата звернення: 21.09.2021). Regulation (EU) No 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters. *OJ*. 2014. L 189. P. 59–92. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0655 (дата звернення: 29.09.2021).

2 Ізарова І. О. Поняття «транскордонний елемент» у цивільному процесі Європейського Союзу. *Право і суспільство*. 2015. № 6. С. 90–95; Її ж. Транскордонні загальноєвропейські процедури в системі національного цивільного процесу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 56–60.

3 Ван Реє К. Х. Case management у Європі: сучасні підходи до реалізації у цивільному судочинстві / пер. І. О. Ізарова. *Судова апеляція*. 2018. № 3. С. 95–114; Король О. Загальні засади принципу співробітництва в цивільному процесі європейських країн. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2019. Вип. 109. С. 19–22. DOI: 10.17721/1728-2195/2019/1.109-4.

assistance), F — принцип усності, письмовості й публічності провадження (Oral, written and public Proceedings), G — мова судочинства, усний і письмовий переклад (Languages, interpretation and translation).

Саме в цій частині сформульовано кілька всеохопних процесуальних обов'язків, які покладаються на суд, сторони та їх адвокатів (див. Правила 2–10). Найважливішими із них є обов'язок співробітництва суду і сторін, який має ключове значення для ефективного й належного здійснення правосуддя, а також загальний принцип пропорційності у вирішенні спорів, який стає більш важливішим процесуальним принципом для Європи з початку XXI ст. У документі також сформульовано інші фундаментальні процесуальні принципи і права, які є елементами права на справедливий суд (див. Правила 11–20).

Серед основних принципів Правил визначено такі:

1) принцип співробітництва суду і сторін, що є зобов'язанням сторін, їх адвокатів і суду співпрацювати для забезпечення справедливого, ефективного і своєчасного врегулювання спору («Parties, their lawyers and the court must co-operate to promote the fair, efficient and speedy resolution of the dispute»);
2) принцип пропорційності, що зобов'язує суд забезпечити пропорційність процесу врегулювання спору («The court must ensure that the dispute resolution process is proportionate»);
3) принцип примирення («Settlement»), згідно з яким на сторони покладається обов'язок співпрацювати для врегулювання свого спору шляхом досягнення компромісу і до, і після початку провадження у справі («Parties must co-operate in seeking to resolve their dispute consensually, both before and after proceedings begin»).

Окрему увагу варто приділити питанням принципу концентрації судового захисту — концентрації правових і фактичних обставин справи (Concentration of Legal and Factual Issues), що міститься у Правилі 22. Йдеться про встановлений Правилами обов'язок сторін сконцентрувати в одному провадженні всі юридичні й фактичні елементи справи на підтримку або оскарження позовних вимог, що стосуються однієї підстави позову, обґрунтувати свої вимоги й заперечення, а також подати всі докази на їх підтвердження (Parties must bring all the legal and factual elements in support of, or in objection to, a claim for relief that arise out of the same cause of action in one single proceeding).

Важливо також те, що Правилами передбачена відповідальність у вигляді санкцій за порушення вимог принципу співробітництва суду і сторін і процесуальних обов'язків діяти добросовісно в ході розгляду справи. Варто відмітити положення про пропорційність санкцій (Proportionality of sanctions), які застосовуються судом за порушення будь-якого з правил відповідно до серйозності питання й розміру спричиненої шкоди, а також з урахуванням

поведінки сторони (Правило 7). Водночас положеннями Правила 241 установлено, що під час розподілу судових витрат суд виходить із того, наскільки позовні вимоги були задоволені, а також із поведінки сторін, зокрема, чи діяли вони добросовісно, чи сприяли справедливому, ефективному і своєчасному врегулюванню спору. Це дає великі можливості суду реалізовувати свої повноваження з метою забезпечення співробітництва для врегулювання спору, а сторони не лише спонукає утримуватися від зловживання процесуальними правами, а й схиляє діяти в цілому добросовісно у процесі.

Поняття «interpretation» та «translation» схожі за своєю природою, а основною їх відмінністю є здійснення перекладу усно чи письмово. Поняття «right to interpretation» також охоплює право на допомогу для осіб, які мають вади слуху або мови. Варто зауважити, що Правила встановлюють доволі гнучкі механізми для забезпечення перекладу, зокрема, суд зобов'язаний забезпечити переклад, але на вимогу сторін це може бути частина документа чи окремі показання.

Друга частина Правил регулює положення щодо сторін (Parties) і містить розділи про загальну і спеціальну частини. Остання, у свою чергу, охоплює розділи про заміну сторін, процесуальне правонаступництво (Substitution and Succession of Parties), а також окремий розділ щодо транскордонних питань (cross-border issues).

Зазначимо, що у Правилах використано концепції, які широко застосовують в європейських країнах, — право подати позов, бути позивачем (capacity to sue) або бути відповідачем, тобто тим, кому пред'явлено позов (capacity to be sued), що чітко розмежовано за наявністю право- й дієздатності особи. Зокрема, відповідно до § 2 Правила 29 будь-яка правоздатна особа може бути стороною у процесі (Anyone who has the capacity to hold a right under substantive law may be a party to civil proceedings), однак відповідно до § 1 Правила 30 процесуальну дієздатність мають особи, які є дієздатними (Litigation capacity is the capacity to exercise rights in civil proceedings).

У третьому розділі цієї частини йдеться про спеціальні права сторін: право розпочати й завершити провадження у справі, що за доктриною цивільного процесуального права України й більшості європейських країн охоплюється принципом диспозитивності. Так, у Правилі 21 йдеться про виключне право сторони ініціювати провадження, а суд не може розпочати провадження на власний розсуд (§ 1). Сторони також у змозі завершити провадження у справі, повністю або в частині, наприклад, шляхом подання заяви про відмову від позову (withdrawal), визнання позову (admission of the claim) або шляхом примирення (у тому числі укладення мирової угоди) (settlement).

У документі містяться доволі детальні правила розгляду справи у суді першої інстанції, а також, що дуже важливо, узагальнені положення щодо перегляду

судових рішень. Принагідно відмітити, що диференціації проваджень Правилами не передбачено, виокремлено тільки провадження із застосуванням забезпечувальних заходів і провадження з розгляду колективних позовів.

Правила провадження у суді першій інстанції охоплюють детальні положення щодо принципу співробітництва в організації судового розгляду між сторонами і судом (co-operative case management), письмові заяви (pleadings), вручення судових документів і належне повідомлення про розгляд справи, *lis pendens,* підготовче засідання (провадження) перед судовим засіданням (proceedings preparatory to a final hearing), доступ до інформації й подання доказів, судові рішення та їх законну силу.

Автори наполягають, що Правила містять повний комплекс проваджень, що охоплює всі можливі випадки, тобто мають відповідні й необхідні процесуальні інструменти. Структурно провадження у Правилах поділяється на три стадії:

1) стадія письмових заяв,
2) підготовча стадія, призначена для уточнення менш серйозних або менш складних питань і виявлення питань, які необхідно детально розглянути під час судового засідання,
3) стадія концентрованого судового засіданням, що завершується ухваленням судового рішення та, за необхідності, переглядом.

У цих Правилах складніші й простіші справи не диференціюються абстрактно, шляхом запровадження формальних процесуальних проваджень. Отже, вони застосовуються до будь-якого провадження у суді першої інстанції, незалежно від того, чи діють в окремих європейських країнах суди першої інстанції з різною предметною юрисдикцією, згідно з давніми історичними процесуальними традиціями. Однак вибір уніфікованих правил не означає, що в усіх випадках потрібно використовувати всю зазначену процедуру; Правила повинні застосовуватися з урахуванням особливостей конкретної справи.

У складніших справах позивачі або відповідачі можуть звернутися до суду за ухвалою щодо конкретного процесуального питання заздалегідь, зокрема, з такого питання, як компетенція суду, процесуальна дієздатність сторони тощо, щодо предмета спору (on legal issues concerning the merits of their dispute), що стосується суті їх спору, наприклад, рішення про відповідальність, або вони можуть подати клопотання про вирішення питання у частині позовних вимог. Суд у змозі також вжити заходів із власної ініціативи (*ex officio*).

Суд повинен використовувати свої повноваження з організації розгляду справи на основі діалогу, тобто він має заслухати сторони перед тим, як виносити ухвали у конкретних питаннях (case management). Він також мусить переконатися в тому, що звертався до сторін із вимогою виправити будь-які недоліки їх організації своєї участі у процесі, перш ніж вживати будь-яких

заходів відповідальності за невиконання процесуальних обов'язків. Однак гнучкість, передбачена для організації розгляду справ у суді першої інстанції, і провадження у справі в цілому не повинна бути підставою для зловживання правами адвокатами або судом — своїми повноваженнями, що можуть застосовувати фрагментарний (piecemeal) підхід для перешкоджання концентрованому розгляду справи. Через це жоден із них не повинен вживати заходів з організації розгляду справи з метою затягування розгляду справи.

Заміна сторін, а також процесуальне правонаступництво (Substitution and Succession of Parties), що визначено у Правилі 44, дозволяється судом на підставі закону, якщо це в інтересах правильного розгляду справи (if that is appropriate in the interest of the good administration of justice), зокрема, у випадку неналежного відповідача або участі представника без повноважень.

У третій частині Правил йдеться про організацію розгляду справи (Case Management). Організація розгляду справи — це новий інститут для доктрини цивільного процесуального права України, у науковій літературі є кілька досліджень, присвячених цим питанням[1]. Проте термін, що застосовується для перекладу, досі залишається дискусійним (див., зокрема, про концепцію case management і перспективи запровадження в Україні[2]).

У четвертій частині Правил, що містить два розділи: досудові процесуальні обов'язки (Pre-commencement procedural duties) і відкриття провадження і розгляд справи (pleadings), йдеться про початок провадження у справі (commencement of proceedings). У ній також містяться положення про заперечення проти позову (statement of claim) і спільну заяву сторін про узгоджене ними провадження (Joint application for party agreed proceedings).

До речі, останній інститут відсутній у цивільному процесуальному праві України, тому закономірно викликає додатковий інтерес. По суті, зазначена спільна заява містить погоджені сторонами положення стосовно узгоджених між ними питань або вимог, а також питань, урегулювання яких вони покладають на суд. Дану практику поширено переважно в арбітражі, бо, як зазначають у поясненні до даної статті, це сприятиме підвищенню автономії сторін

---

1 Ізарова І., Сільвестрі Е. Принцип case management у цивільному судочинстві: порівняльне дослідження законодавства Італії та України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2018. Вип. 106. С. 19–23. Ізарова І., Вебрайте В., Флейшар Р. Case management у цивільному судочинстві: порівняльне дослідження законодавства Литви, Польщі й України. *Право України*. 2018. № 10. С. 129–146.

2 Цувіна Т. А. Концепція case management: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 1. С. 75–78. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-1/18.

у процесі й належній реалізації принципу співробітництва сторін і суду, дасть їм змогу дійти згоди принаймні у частині спірних питань.

Поняття «досудові процесуальні обов'язки (Pre-commencement procedural duties) і ця частина Правил в цілому допомагає детальніше визначити права й обов'язки сторін, що є елементами принципу співробітництва. Як приклад можна навести обов'язок сприяти консенсусному вирішенню спору й ефективній організації розгляду справи з метою уникнення непотрібних спорів і витрат, полегшення дострокового вирішення спору шляхом мирової угоди та, у разі неможливості мирного врегулювання, — пропорційного розгляду справи. На його виконання передбачено покладання на сторони таких конкретних обов'язків: надання одна одній інформації щодо майбутнього позову, вимог або заперечень (provide each other with concise details of their potential claims or defences); пояснення, де це можливо, природи своїх правових і фактичних обставин справи (narrow the legal and factual issues in dispute); визначення належних доказів із метою сприяння ефективній і своєчасній оцінці (identify relevant evidence so as to facilitate effective and early assessment of the merits of their positions). Крім того, у ній йдеться про узгодження графіка судових засідань (consider a possible timetable for proceedings), визначення судових витрат (estimate the potential cost of proceedings) й узгодження питань щодо юрисдикції, заходів забезпечення та інших процесуальних питань (consider issues of limitation, jurisdiction, provisional measures, and of any other procedural matter).

У п'ятій частині Правил розглянуто підготовче до розгляду по суті провадження (Proceedings preparatory to a final hearing). У даному випадку мова йде про підготовче судове засідання, яке сьогодні отримало нове бачення, — судове засідання з організації розгляду справи і підготовки розгляду по суті (case management hearings to prepare for the final hearing and determination). Таке засідання може призначатися судом за необхідності, а також для підготовки і перевірки всіх необхідних процесуальних документів, обміну ними між сторонами, здійснення запитів щодо надання письмових показань свідків, призначення експерта й проведення експертиз, витребування доказів від органів, установ, а також огляду доказів судом (personal inspection of evidence by the court).

Зауважимо, що, за задумом авторів Правил, провадження у справі має проходити три стадії: письмове звернення до суду (written pleading phase), проміжна стадія для підготовки справи до розгляду по суті, а також заключна стадія, на якій сторони надають докази і свої обґрунтування, а суд ухвалює рішення (concentrated final hearing). Така структура провадження надзвичайно гнучка і була запропонована з метою забезпечення можливості найефективнішого розгляду будь-якої справи, що часто має певні особливості.

Шоста частина Правил містить положення про вручення документів і повідомлення про провадження (Service and due notice of proceedings), вона поділена на такі три розділи: загальна частина про вручення, повідомлення про провадження (due notice) і право бути почутим; відповідальність і способи вручення; транскордонні питання (у межах ЄС і поза його межами). Варто також зазначити, що положення регламенту про вручення судових і позасудових документів нещодавно істотно оновлено, щоправда, вони набудуть чинності для держав-членів із 2022 р.[1]. Зауважимо, що єдності серед різних держав — членів ЄС щодо відповідальності за вручення документів досі немає, частина з них покладається на сторону і виконавців, а в певних випадках на суд (див. Правило 71).

Сьома частина Правил присвячена питанням доступу до інформації та доказів у справі (access to information and evidence), а саме: розділ 1 — загальні положення про управління доказами (management on evidence), а також їх подання й оцінювання (presentation and evaluation of evidence); розділ 2 — доступ до витребування доказів (access to evidence orders); розділ 3 — засоби доведення (types of evidence), зокрема, документи (Documents), показання свідків (Testimonial Evidence), пояснення сторін (Examination of Parties), висновки експертів (Expert Evidence), судова перевірка (Judicial Inspection); останній розділ присвячено транскордонним питанням.

Частина восьма Правил, поділена, у свою чергу, на загальну (розділ 1) і спеціальну (розділ 2), містить положення про судові рішення, res judicata та lis pendens, регулює заочне рішення (default judgment) й мирові угоди (judicial settlements) і закріплює наслідки прийняття справи до розгляду й ухвалених рішень (effects of pendency and judgments) (розділ 3). В останньому розділі йдеться про *Lis pendens* і похідні позови, а також про законну силу судового рішення (*Res judicata*)[2].

Заочне рішення (default judgment) відповідно до Правила 135 ухвалюється судом за власним розсудом у разі неявки позивача, якщо його явку було визнано обов'язковою, й у разі клопотання відповідача про ухвалення такого рішення. Таким чином, вказані положення повинні спонукати сторони до

---

1 Regulation (EC) No 1393/2007 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (service of documents), and repealing Council Regulation (EC) No 1348/2000. *OJ*. 2007. L 324. P. 79–120. URL: URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32007R1393 (дата звернення: 21.09.2021).

2 Gusarov K., Terekhov V. Finality of Judgments in Civil Cases and Related Considerations: The Experience of Ukraine and Lithuania. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2019. No. 4 (5). P. 6–29. DOI: 10.33327/AJEE-18-2.4-a000020.

процесуальної дисципліни, зокрема, виконання свого обов'язку з'явитися до суду у разі, якщо така явка була визнана обов'язковою.

Перегляду судових рішень (Means of Review) присвячено частину дев'яту Правил. Так, шість розділів охоплюють питання загальних положень, апеляції, першої та другої (first and second appeals), а також перегляду у зв'язку з процесуальними помилками, окремі апеляції (Review of procedural error and miscellaneous appeals) і перегляд у зв'язку з винятковими обставинами (Extraordinary Recourse).

Питання перегляду є одним із найважливіших і найменш гармонізованих у сфері цивільного процесуального права в Європі.

Порушення процесуального права, або процесуальні помилки (procedural error), є підставою для негайного перегляду, оскільки у протилежному випадку сторона, яка постраждала внаслідок помилки даного виду, позбавляється права на таке звернення. Отже, сторони забезпечені правом на оскарження процесуальних дій суду з метою забезпечення ефективного розгляду справи й уникнення невиправданих затримок. Суд, відповідно, може на ранній стадії переглянути і змінити рішення з метою досягнення кращого результату. Окремо від рішення оскаржують також судові ухвали щодо припинення провадження у справі, передачі справи до іншого суду, забезпечення витрат, видалення сторони із зали судового засідання або накладення штрафу на неї тощо.

Щодо перегляду судових рішень, то на початку роботи над проєктом питання апеляційного провадження та інших видів перегляду судових рішень не передбачалося включати. Лише Принцип 27 торкається апеляційного оскарження. Додамо, що з цього приводу досягнуто компромісу між країнами загального права, де апеляції, як правило, не дозволяють повторного розгляду справи по суті (жодних *ius novorum* та «закритих засідань»), і конти-нентальними традиціями, що спочатку сприйняли підхід, який здебільшого забезпечує апеляцію шляхом повного слухання *de novo*. Лише останнім часом усе більше країн починають обмежувати *ius novorum*. Частина дев'ята Правил про види перегляду судових рішень є результатом надзвичайного зближення між європейськими процесуальними системами щодо підходу до перегляду судових рішень. Єдиним питанням, навколо якого виникли серйозні дискусії, були вимоги щодо прийнятності першої апеляції та *ius novorum* у першому апеляційному провадженні. Урешті-решт, досягнуто компромісу, завдяки чому розроблені пропозиції ухвалили. Переконані, що було б помилкою не включати правила стосовно перегляду й апеляцій на основі, як це стало очевидним під час проєкту, помилкового переконання, що, оскільки минулі спроби гармонізувати апеляції зазнали невдачі через, на перший погляд, непереборні перешкоди, ця спроба також не вдасться (пункт 46).

Варто акцентувати, що зазначеними Правилами передбачено тільки один спеціальний порядок розгляду — провадження щодо забезпечення позову й доказів (Provisional and Protective Measures), що міститься в частині десятій Правил. Зокрема, у розділі 1 визначено загальні положення, у розділі 2 — спеціальні положення щодо арешту коштів або майна (Asset Preservation), заходи забезпечення (Regulatory Measures), заходи забезпечення доказів (Evidence Preservation), попередню оплату (Interim Payment). Також у цій частині окремо врегульовано положення щодо транскордонних питань, які можуть ускладнити дане провадження.

Окремо (у одиннадцятій частині (Collective Proceedings)) Правил передбачено положення щодо розгляду колективних позовів. У розділі 1 цієї частини йдеться про судові заборони вчинення дій, що порушують колективні інтереси (Collective Interest Injunctions), а в розділі 2, загальній частині (General Part), — про допустимість колективного позову (Admissibility of Collective Proceedings), організацію розгляду (Case Management of Collective Proceedings), примирення у провадженні з розгляду колективного позову (Settlements in Commenced Collective Proceedings), судові рішення у провадженні з розгляду колективного позову (Judgments in Collective Proceedings), колективне примирення поза провадженням із розгляду колективного позову (Collective Settlements outside Collective Proceedings). Цю частину Правил також доповнено окремим розділом, присвяченим транскордонним питанням (розділ 3).

Останню дванадцяту частину Правил присвячено питанням судових витрат (Costs). Зокрема, надзвичайно цікавим є положення про обмеження відшкодування судових витрат тільки тими, які суд вважає обґрунтованими і пропорційними в конкретній справі, а також щодо права сторін урегулювати самостійно питання розподілу судових витрат між собою.

Аналіз структури Правил дає можливість сформулювати кілька важливих положень, що мають значення для розвитку цивільного процесуального права.

По-перше, зазначені Правила охоплюють майже всі інститути цієї галузі права, проте не містять диференційованих проваджень: ні наказного, ні провадження з розгляду дрібних спорів. Єдиний виняток становить провадження із забезпечення позову або доказів, виокремлене з метою ефективнішого застосування, зокрема, до подання позову до суду.

На думку авторів Правил, широке застосування принципу співробітництва суду і сторін дозволить ефективніше розглядати справу, оскільки їх консолідовані й добросовісні дії можуть привести до оптимального для конкретної справи і своєчасного розгляду й вирішення. Зокрема, під час організації розгляду справи вони мають узгодити, крім іншого, вид і форму порядку (determine the type and the form of the procedure, § 3 Правила 49). У зв'язку

із цим у Правилах також широко використовуються положення про добросовісну поведінку сторін, але відсутні положення про недопущення зловживання процесуальними правами.

По-друге, визначення врегулювання спору як основного завдання й цілі цивільного судочинства має еволюційне значення для подальшого розвитку цивільного судочинства, оскільки традиційно його основним завданням визнавали розгляд і вирішення справ із метою захисту прав. Ідея поєднання врегулювання спорів і цивільного судочинства не нова, окремі елементи такого підходу вже запроваджено в багатьох нормативних актах різних країн світу, зокрема і в України (див. інститут врегулювання спору за участі судді, передбачений положеннями ЦПК України). Однак, як свідчить провідний європейський досвід, потрібені подальший розвиток урегулювання спору та його поступова імплементація в цивільне судочинство з метою забезпечення ефективнішого захисту прав, а також рівного доступу до правосуддя для всіх.

По-третє, варто відмітити відсутність у Правилах положень, що стосуються юрисдикції судів і виконання судових рішень, за невеликим винятком, йдеться про положення щодо підсудності справ із співучастю. Як зазначають автори, положення про юрисдикцію й виконання судових рішень не були додані до Правил, враховуючи передусім те, що регламентами ЄС про юрисдикцію й виконання судових рішень, а також деякими конвенціями це питання вирішене доволі ефективно, зокрема, щодо правил визначення юрисдикції судів третіх держав. Однак модифіковані правила щодо транскордонних питань, на їх переконання, можуть стати найкращим шляхом до подальшої гармонізації цивільного процесу в межах ЄС, у тому числі у питаннях внутрішньої юрисдикції судів (domestic territorial jurisdiction) й міжнародної юрисдикції (international jurisdiction).

На наше переконання, це не можна визнати достатньо виправданим, адже відсутність положень про юрисдикцію й виконання судових рішень у Правилах істотно впливатиме на їх загальну ефективність у разі застосування в подальшому або може привести до порушення комплексності у разі доповнення. Принагідно зауважити, що навіть безпосередні розробники Правил — члени Робочих груп — у дискусіях висловлювали зауваження щодо обсягу Правил, які значно перевищують, наприклад, Правила ALI / UNIDROIT. Водночас міра деталізація норм, що регулюють процесуальні відносини, у кожному окремому випадку потрібна різна. Підхід, що в кінцевому підсумку був реалізований, свідчить про те, що гармонізація цивільного процесу в ЄС є одним із пріоритетних напрямів, рух в якому в подальшому призведе до масштабніших істотніших змін у регулюванні транскордонних і внутрішніх цивільних процесуальних відносин.

Варто також ураховувати, що Правила є першою спробою скласти майже кодекс цивільного судочинства, оскільки проєкт, розроблений Комісією Сторма,

містив тільки набір правил. Крім того, згідно з її аналізом зближення й тенденції до гармонізації надзвичайно відрізнялися у різних інститутах цивільного процесу. Таким чином, було вирішено розробити комплекс тільки тих правил і лише у тих сферах, де напрям до гармонізації й зближення потенційно спонукали європейські й національні законодавчі органи взяти запропоновані правила як основу для інноваційної гармонізації законодавства. Хоча багато спостерігачів критикувало фрагментарність підготовленого комплексу правил, рішення стосовно європейської гармонізації законодавства покроково на цьому ранньому етапі виявилося найрозумнішим вибором.

Сьогодні зближення й тенденції до гармонізації помітно зросли. Хоча врахування національних особливостей залишається важливим, доречним є прагматичний і предметний підхід, за якого акцент робиться на ключових інститутах цивільного процесу. Він дає змогу приділити особливу увагу тим положенням, пропозиції яких щодо гармонізації мають перспективу схвалення й застосування національними законодавчими органами через те, що вони вже розглядають національні проєкти зі зближення й гармонізації, або через нагальну потребу у послідовному й інноваційному розвитку. Прикладом останнього є колективні позови, спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав споживачів і компенсації заподіяної шкоди. Менш перспективними положеннями для повної гармонізації є, наприклад, правила суто технічного характеру, які часто вирізняються регіональними чи національними особливостями здійснення правосуддя, характерними для правової культури. Прагматичний вибір конкретних напрямів для запропонованої гармонізації також повинен враховувати підвищення ролі *acquis communautaire* Європейського Союзу і той факт, що саме по собі *acquis* не є результатом систематичної кодифікації, оскільки остання може запровадити розумні межі, які стримуватимуть подальшу гармонізацію. У будь-якому випадку, під час розробки найкращої практики *acquis* не має обов'язково вилучатись із пропозицій щодо вдосконалення.

4. Висновки

Активна розбудова єдиних Європейських регіональних правил цивільного судочинства не обмежена колом держав — членів ЄС, а охоплює саме ті країни, які підтримують загальні цінності, закріплені в Європейській конвенції. З огляду на це, а також на євроінтеграційні прагнення нашої держави й суспільства надзвичайно важливим є приєднання України до процесу підготовки й запровадження цих Правил, урахування цього досвіду під час підготовки

і проведення подальших реформ національного цивільного процесуального законодавства.

Запровадження єдиних Модельних правил європейського цивільного процесу та їх використання при вирішенні як транскордонних, так і внутрішніх спорів стане наступним етапом гармонізації цивільного процесу в ЄС, а врахування останніх здобутків науки цивільного процесуального права забезпечить подальше прискорення європейської інтеграції й удосконалення національних систем цивільного процесу. Проте регулювання внутрішніх спорів за допомогою регіональних правил на сучасному етапі розвитку політичних й економічних відносин навряд чи можна визнати доцільним.

Джерела

1. Ван Реє К. Х. Case management у Європі: сучасні підходи до реалізації у цивільному судочинстві / пер. І. О. Ізарова. *Судова апеляція*. 2018. № 3. С. 95–114.
2. Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 21.09.2021).
3. Ізарова І. Модельні правила європейського цивільного процесу ELI-UNIDROIT. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2021. № 2 (117). С. 24–29. DOI: 10.17721/1728-2195/2021/2.117-5.
4. Ізарова І. О. Поняття «транскордонний елемент» у цивільному процесі Європейського Союзу. *Право і суспільство.* 2015. № 6. С. 90–95.
5. Ізарова І. О. Теоретичні засади цивільного процесу ЄС : монографія. Київ : Дакор, 2015. 336 с.
6. Ізарова І. О. Транскордонні загальноєвропейські процедури в системі національного цивільного процесу. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2017. Т. 193. С. 56–60.
7. Ізарова І., Бошайнен-Дуурсма Г.-К. Наказне провадження в Австрії та Україні: порівняльне дослідження. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2019. № 2 (109). С. 23–32.
8. Ізарова І., Вебрайте В., Флейшар Р. Case management у цивільному судочинстві: порівняльне дослідження законодавства Литви, Польщі й України. *Право України*. 2018. № 10. С. 129–146.
9. Ізарова І., Сільвестрі Е. Принцип case management у цивільному судочинстві: порівняльне дослідження законодавства Італії та України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2018. Вип. 106. С. 19–23.
10. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : від 04 листоп. 1950 р. (зі змінами та допов., внес. Протоколом № 11 від 11.05.1994 р., Протоколом № 14 від 13.05.2004 р.). *Офіційний вісник України.* 2006. № 32. Ст. 2371.
11. Король О. Загальні засади принципу співробітництва в цивільному процесі європейських країн. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2019. Вип. 109. С. 19–22. DOI: 10.17721/1728-2195/2019/1.109-4.
12. Поширення литовського досвіду альтернативного вирішення спорів в Україні : зб. наук. пр. учасників міжнар. семінару (Київ, 22 жовтня 2020 р.) / за заг. ред.: І. Ізарова, В. Некрошюс. Київ : Дакор, 2020. 142 с.
13. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 верес. 2019 р. № 722/2019. *Офіційний вісник України.* 2019. № 79. Ст. 2712.

14. Статут Ради Європи : Лондон, 05 трав. 1949 р. *Офіційний вісник України.* 2004. № 26. Ст. 1733.
15. Узелац А. На шляху до Європейських правил цивільного процесу: переосмислення процесуальних обов'язків / пер. і ред.: І. О. Ізарова, А.С. Ковтун, Т.М. Вахонєва. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2018. Вип. 106. С. 23–32.
16. Хартія основних прав Європейського Союзу : (Ніцца, 07 груд. 2000 р.) // Верховна Рада України : офіц. вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 21.09.2021).
17. Цувіна Т. А. Концепція case management: зарубіжний досвід та перспективи запровадження в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2020. № 1. С. 75–78. DOI: 10.32782/2524-0374/2020-1/18.
18. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 липня 2021 року та середня чисельність у січні-червні 2021 року // Державна служба статистики України: офіц. сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/ds/kn/arh_kn2021_u.html (дата звернення: 21.09.2021).
19. 17 Goals of Sustainable Development. Goal 16 // United Nations. Department of Economic and Social Affairs. URL: https://sdgs.un.org/goals/goal16 (Last accessed: 21.09.2021).
20. 1905 Civil Procedure Convention // HCCH. Hague Conference on Private International Law. URL: http://www.hcch.net/index_en.php?act=text.display&tid=16 (Last accessed: 21.09.2021).
21. https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/ali-unidroit-principles (Last accessed: 21.09.2021).
22. Code Civil du Québec : chapitre CCQ-1991. Les Publications du Québe, 2021. 515 s. URL: http://legisquebec.gouv.qc.ca/fr/ShowDoc/cs/CCQ-1991 (Dernier accès : 21.09.2021).
23. Convention du 14 novembre 1896 relative a la Procedure Civile // HCCH. Hague Conference on Private International Law. URL: http://www.hcch.net/upload/conv1896.pdf (Last accessed: 21.09.2021).
24. Convention of 1 March 1954 on civil procedure // HCCH. Hague Conference on Private International Law. URL: http://www.hcch.net/index_en.php?act=conventions.text&cid=33 (Last accessed: 21.09.2021).
25. Doing Business, 2020 : Comparing Business, Regulation in 190 Economies / World Bank Group. 17th ed. NW, Washington : World Bank, 2020. 136 p. URL: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/32436/9781464814402.pdf (Last accessed: 21.09.2021).
26. ELI / UNIDROIT Rules — Overview // UNIDROIT. 2020, 14 October. URL: https://www.unidroit.org/cp-eli-unidroit-overview (Last accessed: 21.09.2021).
27. ELI. European Law Institute. URL: http://www.europeanlawinstitute.eu/about-eli/ (Last accessed: 21.09.2021).
28. Eliasson J. The Role of the UN in Promoting the Rule of Law: Challenges and New Approaches United Nations : UN Chronicle. URL: https://www.un.org/en/chronicle/article/role-un-promoting-rule-law-challenges-and-new-approaches (Last accessed: 21.09.2021).
29. ELI-Unidroit Model European Rules of Civil Procedure // UNIDROIT. International Institute for the Unification of Private Law. URL: https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules (Last accessed: 21.09.2021).
30. From Transnational Principles to European Rules of Civil Procedure: Evidence, Provisional Measures and Service of Documents (7 September 2017) // ELI. European Law Institute. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/about-eli/bodies/membership/default-title/transnational-principles-to-european-rules-of-civil-procedure/ (Last accessed: 21.09.2021).
31. Gusarov K., Terekhov V. Finality of Judgments in Civil Cases and Related Considerations: The Experience of Ukraine and Lithuania. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2019. No. 4 (5). P. 6–29. DOI: 10.33327/AJEE-18-2.4-a000020.
32. Hazard G. C. Jr. Some Preliminary Observations on the Proposed ELI/UNIDROIT Civil Procedure Project in the Light of the Experience of the ALI/UNIDROIT Project. *Uniform Law Review.* 2014. Vol. 19, Iss. 2. P. 176–178. DOI: 10.1093/ulr/unu010.
33. Initial report on the ELI-UNIDROIT 1st Exploratory Workshop (18-19 October 2013, Vienna) // ELI. European Law Institute. URL: https://www.europeanlawinstitute.eu/fileadmin/user_upload/p_eli/Projects/ELI-UNIDROIT_Workshop_initial_report.pdf (Last accessed: 21.09.2021).

34. Kramer X E. Strengthening Civil Justice Cooperation: the Quest for Model Rules and Common Minimum Standards of Civil Procedure in Europe. *Coleção Grandes Temas do Novo CPC. Vol. 13. Cooperação Internacional* / Coords: M. A. Rodrigues, H. Zaneti Jr. Editora Juspodivm, 2019. P. 591–607. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3191570 (Last accessed: 21.09.2021).
35. Kramer X. E. Towards ELI-Unidroit Model Rules of Civil Procedure: Basic Premises and Challenges. *Bay Area Civil Procedure Forum, Hastings (San Francisco) April 19, 2016*. URL: https://ssrn.com/abstract=2828148 (Last accessed: 21.09.2021).
36. Member States // United Nations. URL: https://www.un.org/en/member-states/ (Last accessed: 21.09.2021).
37. Model European Rules of Civil Procedure (with the International Institute for the Unification of Private Law, UNIDROIT) // ELI. European Law Institute. URL: https://europeanlawinstitute.eu/projects-publications/completed-projects-old/completed-projects-sync/civil-procedure (Last accessed: 21.09.2021).
38. Nekrošius V., Vėbraitė V., Izarova I., Prytyka Y. Legal, Social and Cultural Prerequisites for the Development of ADR Forms in Lithuania and Ukraine. *Teise*. 2020. Vol. 116. P. 8–23. DOI: 10.15388/Teise.2020.116.1.
39. Regulation (EC) No 1393/2007 of the European Parliament and of the Council of 13 November 2007 on the service in the Member States of judicial and extrajudicial documents in civil or commercial matters (service of documents), and repealing Council Regulation (EC) No 1348/2000. *OJ*. 2007. L 324. P. 79–120. URL: URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32007R1393 (дата звернення: 21.09.2021).
40. Regulation (EC) No 861/2007 of the European Parliament and of the Council of 11 July 2007 establishing a European Small Claims Procedure. *OJ*. 2007. L 199. P. 1–22. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32007R0861 (дата звернення: 21.09.2021).
41. Regulation (EC) No 1896/2006 of the European Parliament and of the Council of 12 December 2006 creating a European order for payment procedure. *OJ*. 2006. L 399. P. 1-32. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32006R1896 (дата звернення: 21.09.2021).
42. Regulation (EU) No 655/2014 of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a European Account Preservation Order procedure to facilitate cross-border debt recovery in civil and commercial matters. *OJ*. 2014. L 189. P. 59–92. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014R0655 (дата звернення: 04.04.2021).
43. Sorabji J. The ELI-UNIDROIT Project: An Introduction and an English Perspective. *Civil Procedure and Harmonisation of Law* / Eds.: A. Nylund, M. Strandberg. Cambridge : Intersentia, 2019. P. 35–60.
44. Statistics on European Neighbourhood Policy Countries: East. 2018 ed. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2018. 126 p. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9033104/KS-02-18-351-EN-N.pdf/d7ef566c-ba67-4bf4-9b68-5adda18043c3 (Last accessed: 21.09.2021).
45. Storme M. Uniform Procedure Rules in Europe. Unity of Civil Procedural Law, Nat. Divergencies. Lublin, 1994. 306 p.
46. Sustainable Development Goals / United Nations // UN Department of Economic and Social Affairs. URL: https://sdgs.un.org/goals/goal16 (Last accessed: 21.09.2021).
47. The Future of the European Law of Civil Procedure: Coordination or Harmonisation? / Eds.: F. G. Inchausti, B. Hess. Cambridge: Intersentia, 2020. 292 p.
48. Transnational civil procedure — formulation of regional rules // ELI. European Law Institute. URL: https://www.unidroit.org/instruments/civil-procedure/eli-unidroit-rules/eli-unidroit-european-rules (Last accessed: 21.09.2021).
49. Ukraine, 2021 // Freedom House. URL: https://freedomhouse.org/uk/country/ukraine/freedom-world/2021 (Last accessed: 21.09.2021).